

نقش وراثت در انتقال صفات باطنی از دیدگاه قرآن و روایات

احمدی^۱

چکیده:

وراثت زمینه‌های انتقال ویژگی‌ها و صفات باطنی و ظاهری والدین به فرزندان را امکان‌پذیر می‌سازد. این فرآیند در ایجاد ویژگی‌های جسمانی، روانی و شخصیتی افراد تأثیرگذار است. آیات و روایات، به‌طور دقیق به نقش وراثت در انتقال صفات باطنی و شخصیتی تأکید کرده‌اند. در اسلام، علاوه بر تأکید بر تربیت صحیح، دستوراتی به‌عنوان تکالیف شرعی برای ایجاد زمینه مناسب جهت رشد صفات ارثی نیکو و جلوگیری از صفات نادرست ارائه شده است. این پژوهش که از منابع کتابخانه‌ای و به روش توصیفی تحلیلی گردآوری شده است، نتایجی را بدست آورده است که ازجمله: وراثت به‌طور چشمگیری در شکل‌گیری صفات باطنی انسان‌ها مؤثر است و تربیت و آموزش صحیح نیز نقش مکمل در هدایت و پرورش این صفات دارد. اسلام با در نظر گرفتن سه دوره قبل از انعقاد نطفه، حین انعقاد و پس از انعقاد نطفه، دستوراتی شرعی ارائه داده است که زمینه‌های مناسب را برای انتقال صفات نیکو فراهم می‌آورد و به‌طور مؤثری نقش وراثت و تربیت را در شکل‌گیری شخصیتی سالم و متعادل مورد توجه قرار می‌دهد. این نتیجه‌گیری نشان‌دهنده اهمیت هم‌زمان وراثت و تربیت در شکل‌گیری شخصیت انسان‌ها و تأثیر آن بر رفتارهای اخلاقی و اجتماعی در جامعه است.

واژگان کلیدی: انعقاد نطفه، صفات باطنی، وراثت.

^۱ - معصومه احمدی، طلبه سطح دو حوزه علمیه ام البنین (س) کمال شهر.

۱- مقدمه:

وراثت یکی از مهم‌ترین عوامل انتقال صفات باطنی در انسان است که از طریق ژن‌ها از والدین به فرزندان منتقل می‌شود. این تأثیر نه‌تنها در ویژگی‌های جسمانی بلکه در روحیات، اخلاق و اوصاف باطنی نیز نقش بسزایی دارد. از دیدگاه اسلام، وراثت در کنار تربیت محیطی، از عوامل کلیدی در ساختار اخلاقی و رفتاری انسان محسوب می‌شود. قرآن کریم و روایات اهل بیت (ع) به‌طور گسترده به این موضوع پرداخته و بر اهمیت آن در زندگی فردی و اجتماعی تأکید کرده‌اند.

شناخت تأثیر وراثت در انتقال صفات باطنی، ما را در درک بهتر ریشه‌های اخلاقی و روحی انسان یاری می‌دهد. آموزه‌های اسلام با ارائه احکام تکلیفی همچون توصیه به انتخاب همسر شایسته، رعایت اصول اخلاقی در زمان انعقاد نطفه و اهمیت تربیت دوران بارداری، مسیر صحیحی برای انتقال صفات مثبت ترسیم کرده است. روایاتی از پیامبر اکرم (ص) و امامان معصوم (ع) به‌وضوح نشان می‌دهند که حسن اخلاق و فضایل انسانی از خانواده به ارث می‌رسد و پاکی وراثت، زمینه‌ساز تقوای فردی و اجتماعی است.

بنابراین، بررسی نقش وراثت در انتقال صفات باطنی از منظر قرآن و روایات، نه‌تنها در فهم بهتر ماهیت انسان مؤثر است، بلکه در هدایت نسل‌های آینده به سوی فضایل اخلاقی نیز نقشی حیاتی دارد. شناخت این اصل به والدین کمک می‌کند تا با رعایت آموزه‌های دینی و تربیتی، زمینه‌ساز پرورش نسل‌هایی پاک و صالح باشند.

این موضوع در علوم‌ی مانند روان‌شناسی، فلسفه تعلیم و تربیت، جامعه‌شناسی و علوم تجربی مرتبط قابل پیگیری است.

۲- مفهوم شناسی:

لازم است قبل از ورود به بحث واژگان کلیدی پژوهش را مورد بررسی مفهومی قرار دهیم.

۱-۲- مفهوم وراثت:

یکی از عواملی که در انتقال صفات باطنی تأثیر دارد، وراثت است. وراثت شامل تمامی عوامل زیستی است که از والدین به سلول‌های جنسی منتقل شده و به فرزند منتقل می‌گردد. وراثت به معنای آن چیزی است که انسان از پدر، مادر و اجداد خود دریافت کرده و هنگام تولد با خود به دنیا می‌آورد.^۱ وراثت باعث می‌شود که انسان‌ها از نظر ویژگی‌های ارثی و همچنین عملکرد و واکنش اعضای داخلی بدن از جمله دستگاه عصبی، کارایی حواس، قلب، دستگاه گوارش، دستگاه تولید مثل و سیستم غدد درون‌ریز با یکدیگر تفاوت داشته باشند. به عنوان مثال، ترشحات غدد درون‌ریز که هورمون‌ها نامیده می‌شوند، مستقیماً وارد خون شده و در بدن اثر می‌گذارند. هورمون‌ها به طور مستقیم بر رشد و تکامل فرد تأثیر دارند و همچنین انرژی بدن را تنظیم کرده و به هوشیاری کمک می‌کنند.^۲

وراثت به نیروی طبیعی در موجودات زنده اطلاق می‌شود که از طریق آن، صفات از نسل والدین به نسل بعدی منتقل می‌گردد. این صفات می‌توانند خاص همان نسل باشند یا به صورت مشترک میان تمام افراد آن نوع یا بخشی از آن‌ها وجود داشته باشند.^۳

عوامل وراثتی در مورد برخی صفات، مانند گروه خون، به اندازه‌ای قطعی است که زن‌ها آن‌ها را به طور مشخص تعیین می‌کنند و به هر شکلی که باشد، ارگانیسم، ادامه حیات می‌دهد. در مقابل، در برخی موارد دیگر، مانند یادگیری مهارت‌های پیچیده، وراثت تنها مواد خام و استعداد برای شکل‌گیری ویژگی‌ها را فراهم می‌کند و این ویژگی‌ها توسط الگوی تمرین و یادگیری شکل

^۱ - شعاری نژاد، عل اکبر، روان شناسی رشد، چ هجدهم، تهران: اطلاعات، ۱۳۸۵ش، ص ۱۲۶.

^۲ - همان، ص ۱۳۹ و ۶۰۸.

^۳ - دلشاد تهرانی، مصطفی، سیری در تربیت اسلامی، تهران: موسسه نشر و تحقیقات ذکر، ۱۳۷۶ش، ص ۱۱۶.

می‌گیرند. در روایات اسلامی نیز برخی از صفات باطنی مانند وفاداری و بی‌وفایی، شهامت و بزدلی، رذالت و پستی، نجابت و بزرگواری و... تا حد زیادی به عوامل ذاتی و وراثتی نسبت داده شده است. این صفات تا پایان عمر فرد با او همراه است و او را برای زندگی آماده کرده و انگیزه می‌دهد، زیرا وراثت یک فرآیند است و ویژگی‌های ژنی (موروثی) در طول رشد و تکامل فرد ظاهر می‌شوند.

۲-۲- مفهوم صفات باطنی:

در لغت باطن، اسم فاعل و از ریشه (ب ط ن) در مقابل «ظهر» به معنای پوشیده و پنهان بودن است.^۱ «بَطْن» در اصل به معنای شکم است و به جهت پایین و به هر چیز پیچیده‌ای بطن گفته می‌شود و نیز آنچه را با حواس نتوان ادراک کرد باطن می‌گویند.^۲ از دیگر معانی بطن، علم به باطن و شناختن آن است.^۳

برای تعریف مفهوم اصطلاحی صفات باطنی توجه به کلام امیر المومنین (ع) بهترین مورد است. ایشان می‌فرماید: «إِنَّمَا فَرَّقَ بَيْنَهُمْ مَبَادِئُ طِينِهِمْ وَ ذَلِكَ أَنَّهُمْ كَانُوا فَلَقَةً مِنْ سَبَخِ أَرْضٍ وَ عَذِبِهَا، وَ حَزَنِ تُرْبَةٍ وَ سَهْلِهَا، فَهُمْ عَلَى حَسَبِ قُرْبِ أَرْضِهِمْ يَتَقَارِبُونَ، وَ عَلَى قَدَرِ اخْتِلَافِهَا يَتَفَاوَتُونَ، فَتَامُ الرُّوَاءِ نَاقِصُ الْعَقْلِ، وَ مَادُّ الْقَامَةِ قَصِيرُ الْهِمَّةِ، وَ زَاكِي الْعَمَلِ قَبِيحُ الْمَنْظَرِ، وَ قَرِيبُ الْقَعْرِ بَعِيدُ السَّبْرِ، وَ مَعْرُوفُ

^۱ - فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، ج دوم، قم: موسسه دار الهجره، ۱۴۱۴ق؛ شعاری نژاد، همان، ص ۲۱۵-۲۳۲.

^۲ - فیومی، همان، ص ۵۲؛ فیروز آبادی، محمد بن یعقوب، القاموس المحیط، ج ۲، چ اول، بیروت: دار الكتاب العلمیة، ۱۴۱۵ق ص ۱۵۵۲؛ مصطفوی، حسن، حسن التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۱، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸ش ص ۲۹۲.

^۳ - راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن، ترجمه و تحقیق: غلامرضا خسروی، چ دوم، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۴ش، ص ۱۳۰.

^۴ - فیومی، همان، ص ۵۲؛ ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۳، بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ق ص ۵۵؛ فراهیدی، خلیل بن احمد، مقاییس اللغة، ج ۱، چ دوم، قم: نشر هجرت، ۱۴۰۹ق، ص ۲۵۹.

الضَّرِيبَةُ مُنْكَرُ الْجَلِيلَةِ، وَ تَأْتِيهِ الْقُلُوبُ مُتَفَرِّقَةُ اللَّبِّ، وَ طَلِيقُ اللِّسَانِ حَدِيدُ الْجَنَانِ» آنچه بین مردم ایجاد تفاوت کرده عناصر نخستین سرشت آنهاست، زیرا آنها قطعه ای بودند از زمین شور و شیرین، محکم و سست و بر حسب نزدیک بودن خاک‌هایشان با یکدیگر به هم نزدیکند و به مقدار فاصله اختلاف خاکشان با یکدیگر متفاوتند. افراد خوش منظر (غالباً) سست عقل اند، بلند قدان کوتاه همت، پاکیزه عملان بد منظر و کوتاه قدان، عمیق و خوش فکرند. آنها که نهادی پاک دارند (گاه بر اثر عوامل گوناگون) اخلاق ناپسند ظاهر می سازند. آنها که قلبی نا آرام دارند، افکارشان پراکنده است و سخنوران (زبردست) قوت قلب دارند.

امیرالمؤمنین علی (ع)، منشأ تفاوت‌های انسانی را در تفاوت مواد اولیه‌ای می‌داند که خلقت انسان از آنها شکل گرفته است. در این خطبه حضرت تأکید دارند که اختلافات انسانی، چه در ظاهر و چه در باطن، از تفاوت خاکی که از آن آفریده شده‌اند نشأت می‌گیرد. برخی از خاک نرم و پاکیزه و برخی از خاک سخت و نامرغوب خلق شده‌اند؛ همین تفاوت در اصل آفرینش، موجب اختلاف در ویژگی‌های جسمانی، روحی و اخلاقی انسان‌ها میشود. این سخنان نشان می‌دهد که طبیعت خلقت انسان بر اساس ویژگی‌هایی که از والدین به ارث می‌رسد، بر صفات باطنی او نیز تأثیر مستقیم دارد. در این کلام، وراثت به‌عنوان یک امر مطلق که انسان را مجبور به پذیرش صفات می‌کند، معرفی نمی‌کند. بلکه این تفاوت‌های طبیعی، در کنار اختیار و تربیت، شخصیت نهایی انسان را شکل می‌دهند. بنابراین، وراثت زیربنای اولیه صفات باطنی است.

۳- نقش وراثت در انسان از دیدگاه قرآن

انسان بسیاری از سجایای اخلاقی را از پدر، مادر و اعضای بزرگ‌تر خانواده خود، مانند برادران و خواهران دریافت می‌کند. صفات اخلاقی و روحانی والدین قبل از اینکه از طریق تعلیم و

در سخنان پیامبر (ص) و امام علی و امام باقر (ع)، اهمیت شیردهی به کودکان از شیر مادر و استفاده از زنان پاکیزه برای این امر مورد تأکید قرار گرفته است. پیامبر اکرم (ص) فرمودند که هیچ شیری بهتر از شیر مادر برای کودک نیست و امام علی علیه السلام نیز هشدار دادند که توجه ویژه‌ای به کسی که شیر می‌دهد، داشته باشید زیرا این امر به‌طور مستقیم بر رشد و تربیت کودک تأثیر می‌گذارد.^۱ امام باقر (ع) نیز بر اهمیت انتخاب زنان پاکیزه برای شیردهی تأکید کردند، زیرا شیر می‌تواند ویژگی‌های فیزیکی و روحی کودک را تحت تأثیر قرار دهد.^۲

۶- نتیجه گیری:

این مقاله با عنوان « نقش وراثت در انتقال صفات باطنی از دیدگاه قرآن و روایات » وراثت را به عنوان یکی از عوامل اصلی در شکل‌گیری ویژگی‌های جسمی و روحی انسان، از دیرباز مورد توجه قرار داده است. آیات و روایات نیز بر اهمیت آن تأکید دارند. در روانشناسی، وراثت به‌عنوان عاملی تأثیرگذار در انتقال اوصاف باطنی افراد شناخته می‌شود.

آیات قرآن و روایات معصومین علیه‌السلام نیز به وضوح به نقش وراثت در انتقال صفات باطنی تأکید دارند. قرآن کریم به نوعی وراثت را نه تنها در ابعاد ظاهری و جسمانی بلکه در ابعاد باطنی و روحی نیز مورد توجه قرار داده است و به‌ویژه در زمینه صفات مثبت و منفی اخلاقی، این عامل را در کنار تربیت و آموزش مؤثر می‌داند.

در اسلام، تأکید بر ایجاد بستری مناسب برای رشد صحیح ویژگی‌های ارثی است. دستوراتی چون حرمت و وجوب، استحباب و کراهت در احکام شرعی، به‌نوعی برای تأسیس محیطی اخلاقی و مطلوب برای نسل‌های بعدی طراحی شده‌اند. این دستورها به انسان دیندار کمک می‌کند تا با رعایت

^۱ -امینی، همان، ج ۱، ص ۱۹۵.

^۲ -همان، ص ۱۹۶.

اصول اخلاقی صحیح، از صفات ارثی نادرست جلوگیری کرده و زمینه‌ساز رشد صفات درست و نیکو در نسل‌های آینده باشد.

در نهایت، ترکیب اثرات وراثت و تربیت می‌تواند به شکل‌گیری شخصیتی متعادل و سالم در افراد کمک کند و برای نسل‌های آینده بستری مناسب جهت رشد و شکوفایی فراهم آورد. به‌طور کلی، تأثیر وراثت در شکل‌گیری صفات درونی انسان‌ها و نقش آن در جنبه‌های مثبت و منفی اخلاقی از منظر آیات قرآن و روایات، ابعاد مختلفی از شخصیت انسان‌ها را در بر گرفته و بر اهمیت توجه به هر دو عامل وراثت و تربیت در فرآیند شکل‌گیری شخصیت تأکید دارد.

فهرست منابع:

*قرآن.

*نهج البلاغه.

ابن بابویه، محمد بن علی، **علل الشرائع**، چ اول، قم: کتابفروشی داوری، ۱۷۳۵ ش.

ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ق.

امینی، ابراهیم، **اسلام و تعلیم و تربیت**، چ دوم، تهران: سازمان انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۷۳ش.

آمدی، عبدالواحد، **غررالحکم و دررالکلم**، محقق: سیدمهدی رجایی، چ دوم، قم: موسسه دار الکتاب الاسلامی.

آیت اللهی، زهرا، **زن و خانواده**، تهران: روابط عمومی شورای فرهنگی اجتماعی زنان، ۱۷۳۱ ش.

پاینده، ابوالقاسم، **نهج الفصاحه**، چ چهارم، تهران: دنیای دانش، ۱۷۳۱ ش.

حرعاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه**، چ اول، قم: موسسه آل البيت(ع)، ۱۴۰۹ق.

حسینی زبیدی، محمد مرتضی، **تاج العروس من جواهر القاموس**، محقق: علی هلالی و علی سیری، چ اول، بیروت: دارالفکر، ۱۴۱۴ق.

حویزی، عبدعلی بن جمعه، **تفسیر نورالثقلین**، محقق هاشم رسولی محلاتی، چ چهارم، قم: اسماعیلیان، ۱۴۲۶ق.

دلشاد تهرانی، مصطفی، **سیری در تربیت اسلامی**، تهران: موسسه نشر و تحقیقات ذکر، ۱۳۷۶ش.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **مفردات الفاظ قرآن**، ترجمه و تحقیق: غلامرضا خسروی، چ دوم، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۴ش.

رکنی، فهیمه، «بررسی رزق حلال در تکوین شخصیت انسان از منظر قرآن و روایت»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، ۱۳۹۵ش.

شعاری نژاد، عل اکبر، روان شناسی رشد، چ هجدهم، تهران: اطلاعات، ۱۳۸۵ش.

طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی التفسیر القرآن، ترجمه: محمد باقر موسوی همدانی، چ ۵، ق: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه های علمیه قم، ۱۳۷۴ش.

طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، چ چهارم، قم: الشریف الرضی، ۱۴۱۲ش.

طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرین، محقق: احمدحسینی شکوری، چ سوم، تهران: مرتضوی، ۱۷۳۵ش.

فراهیدی، خلیل بن احمد، مقایس اللغه، چ دوم، قم: نشر هجرت، ۱۴۰۹ق.

فرید، مرتضی، الحدیث، چ چهارم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۹ش.

فلسفی، محمد تقی، کودک از نظر وراثت و تربیت، چ یازدهم، بی جا: نشر معارف اسلامی، بی تا.

فیروز آبادی، محمد بن یعقوب، القاموس المحیط، چ اول، بیروت: دار الكتاب العلمیة، ۱۴۱۵ق.

فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير للرافعی، چ دوم، قم: موسسه دار الهجره، ۱۴۱۴ق.

قرائتی، محسن، تفسیر نور، چ اول، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، ۱۳۸۳ش.

قرشی، علی اکبر، تفسیر احسن الحدیث، چ سوم، تهران: بنیاد بعثت، ۱۳۷۷ش.

قیم، مجاهد، «تاثیر وراثت با محیط بر تکوین شخصیت انسان از دیدگاه قرآن و روان شناسی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز، ۱۳۹۳ش.

مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، چ دوم، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.

مصباح، علی، روان شناسی رشد، تهران: دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۴ش.

مصطفوی، حسن، حسن التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸ش.

مظاهری، علی اکبر، جوانان و انتخاب همسر، چ بیستم، قم: پارسیان، ۱۷۳۱ش.

مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، قم: انتشارات امام علی ابن ابی طالب (ع)، ۱۳۷۸ش.

میخ بر، سیما، ریحانه بهشتی، چ سوم، قم: نور الزهرا، ۱۷۳۱ش.

نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل ومستنبط المسایل، چ اول، قم: مؤسسه آل البيت -علیهم السلام، ۱۴۰۸ق.